

VAKIF ŞEHİR ARTUKLU MARDİN

Bölüm 11

ARTUKLU MANSUR NASREDDİN DÖNEMİ

M.S. 1201-1239 Artuklu Mansur Nasreddin (Artuk Arslan) Döneminde Mardin

Hüsameddin Yavlak Arslan'ın ölümünden sonra idareyi oğlu Mansur Nasreddin Artuk Arslan Mardin Artukluların başına geçti. Ancak yönetim işlerini, vâsisisi Ahlatşahlar Meliki II Sökmen'nin Kölesi, Nizameddin el-Bakış (Alp Kuşu) II. Sökmen Öldükten sonra, pervasızca kendini Artuklulara ait unvanları kullanması ve başına buyruk haline gelmesi, bu davranışlarını sürdürmesi Mansur Nasreddin'ni rahatsız etmiş.601/1205 yılında Nizameddin el-Bakış hastalandı. Mansur Nasreddin geçmiş olsun ziyaretine gitti, ayrılırken önce kendisini uğurlayan köle lu-lu' yu sonra dönüp Nizameddin el-Bakış'ı öldürerek kendini vesayetten kurtardı. Bazı müellifler bu hareketi olumsuz bulmasına karşın, diğer bazı müellifler ise Mansur Nasreddin Artuk Arslan, bilgin, faziletli, takva sahibi, bürgün oruçlu, bir gün oruçsuz, fakirlere karşı cömert bir şahsiyet olduğu gerçeğini tarihi belgelerden öğrenmekteyiz.¹

Nasreddin Artuk Arslan dönemi ilim ve irfana en büyük önemin verildiği dönemdir.

Bu dönemde Kızıltepe (Düneysir) Ulu Cami, Medrese ve medrese içinde yapılan gözlem evi döneminin ilerisindedir.

Kızıltepe Ulu Camisi mihrabı Türk taş işçiliğinin zirve yapılarından biridir.

¹ Abdulgani Efendi (Abdulgani Fahri Bulduk) Mardin Tarihi Nisan-1999 ESN: 1975-19-2217-8 s.58

Kızıltepe Ulu Camisi Mihrabından genel görünüm²

Resimde bulunan mihrapta cepecevre kitabeler (Ayetler) bulunmaktadır.

Cami hakkındaki detaylı bilgiler, A. Gabriel, Altun, Katip Ferdi caminin yanında Artuk Arslan'ın Medrese-i Ali'yi (Ulu Medrese) inşa ettiğini yazmaktalar.

Mihrap çukurunun alt kısmında kitabenin Türkçe tercümesi; Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla bu, Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç fakir kul, Artuk oğlu İlgazi oğlu Timurtaş oğlu Alpı oğlu, İlgazi oğlu Ebu'l-Feth Artuk Arslan'ın Allah onu (Ne yaptığını) kabul etsin kardeşi Hüsameddin Melikü's Said Yavlak Aslan'ın –Allah ona rahmet etsin-inşa

² Marmara Üniversitesi Araştırma Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Artuklu Kitabeleri (1102-1409) Yüksek Lisans Tezi Hüseyin Karacam İstanbul 2012

ettiği imaretin (caminin) tamamlanmasına gönüllü olduğu şeydir. Ve bu, 601 yılınının Muharrem'in de (Ağustos-Eylül 1204.)³

Mansur Nasıreddin Artuk Arslan H.533 (M.1239) senesinde vefat etmiştir. Mezarı Mardin'de yaptırdığı Medresesinde metfundur.

Medrese, Şehidiye Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer almaktadır. Sağlam olan yapı hem ibadete hem de ziyarete açıktır.

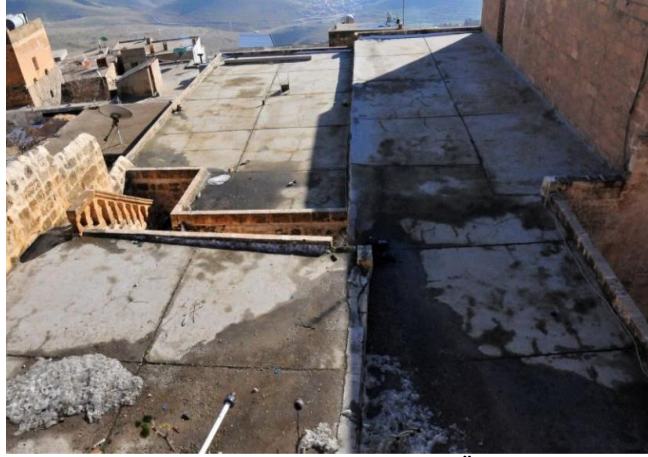
Şehidiye Cami Planı Mezar Nerede

Şehidiye Medresesi Genel Görünüş

Şehidiye Medresesi Vakıflar İdaresi tarafından kiralanan alanlar

³ Marmara Üniversitesi Araştırma Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı ortaçağ Tarihi Bilim Dalı Artuklu Kitabeleri (1102-1409) Yüksek Lisans Tezi Hüseyin Karacam İstanbul 2012

Şehidye Medresesi Güneydeki Türbenin Üstten Görünüşü

Şehidye Medresesi Güneydeki Türbenin İçten Görünüşü⁴

El-Melik el-Mansur Nasır el-Din Artuk Arslan bu Medreseye bitişik olan türbeye gömülmüştür. Türbenin mezar sandukaları 1925 senesinde Mardin valisi Tevfik Hadi Baysal zamanında kaldırılarak yerle bir edildi.⁵

⁴ Yukarıda verilen son üç resim *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/1 2020 s. 455-486, TÜRKİYE*

⁵ (Diyarbakır ve Mardin'in Bazı Önemli Yapıları İbrahim Artuk. Tarih Enstitüsü Dergisi Sayı : 2 1971)

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen üç yasa, hukuk devletinin temeli ve Cumhuriyet'in yol haritası niteliğindedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin sonsuza kadar yaşatılması için kabul edilen yasaların, (Kabul edilen ilk kanunla, dinin ve ordunun siyaset aracı olarak kullanılmasının önlenmesi amaçlanmış.

Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılmış; Şeyhülislamlık, şeri mahkemeler ve fetva usulü tarihe karışmıştır. 2 Eylül 1925 tarihli kararname ile tekke ve zaviyelerin kapatılması kararı alındı.

Ceza yaptırımını içeren yasanın çıkması, Refik Bey ve arkadaşlarının hazırladığı 677 sayılı yasa önerisinin 30 Kasım 1925 günü mecliste tartışılması sonucu yürürlüğe girdi.

Dönemin Mardin valisi Tevfik Hadi Baysal tarafından, yasanın lafzı ve ruhuna bakmadan yanlış yorumlamış olması sonucu, Anadolu Fatihî Sultan Alparslan'ın can pareleri Artuklu, Türklerin Anadolu'da kurmuş olduğu bu şehirdeki varlıklarına büyük bir zarar vermiştir.

Malazgirt Zaferî sonrası Anadolu'da kurulan siyasi teşekküllerden biri olan Artuklular, hâkim oldukları bölgelerde, çoğu günümüze de ulaşan önemli imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Hasankeyf, Diyarbakır, Mardin, Silvan ve Kızıltepe sahasında yaptırdıkları cami, medrese, köprü ve saraylar ile Güneydoğu Anadolu bölgesini bir kültür ve ticaret merkezi haline getirmişler, yine yaptırdıkları abidevi kale ve burçlarla da Türk savunma mimarisinin en güzel örneklerini bizlere miras bırakmışlardır.

El-Melik el-Mansur Nasır el-Din Artuk Arslan, bu medreseye bitişik olan türbeye gömülmüştür. Türbenin mezar sandukaları 1925 senesinde Mardin valisi Tevfik Hadi Baysal

zamanında kaldırılarak yerle bir edilmesi, Türk tarihine vurulmuş en büyük darbedir. Türklük adına Türk varlıklarına bundan daha büyük kötülük olamaz.

Günümüzde medresenin güneydoğusundaki türbe mevcuttur. Doğu kanadın güneyindeki basık kemerli kapının açıldığı beşik tonozlu koridor ile türbenin güney cephesine ulaşılmaktadır. Güney cephe taş malzemeden ajurlu bir parmaklığa sahiptir. Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı türbenin üzeri de aynı yönde uzanan bir beşik tonoz ile örtülüdür.

Türbe kısmı günümüzde kapalı olup medresede işe yaramayan ve kullanılmayan tüm malzeme ve eşyanın rastgele istif edildiği bir depo olarak kullanılmaktadır.

Bu nedenle de mekânın içine girilememiştir. Mescidin doğusundaki mekân da ikinci türbedir. Zira bu mekânın avluya bakan kuzey cephesinde taş malzemeden ajurlu pencere parmaklığı vardır.

Günümüzde camiye dâhil edilen bu mekân da kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen bir plana sahip olup üzeri de aynı yönde uzanan bir beşik tonoz ile örtülüdür.

Her iki türbe arasında kalan ve medresenin güneydoğu köşesini oluşturan dikdörtgen mekân Abdullah Kuran'a göre avludur. Türbesinde iki Artuklu Sultanı metfundur.

Bunlardan ilki yapının banisi olan ve 1239 yılında vefat eden Melik Nasreddin Artuk Arslan (Kâtip Ferdi; 2006, s. 20) ile 1367 yılında ölen Melik Salih Şemseddin Mahmud b Necmeddin Gazi'dir (Kâtip Ferdi; 2006, s. 36)⁶

Osmanlı vakıf kayıtlarında Nasireddin Şehid Camisi

⁶ (Mardin'deki Artuklu Türbeleri Zekai Erdal. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/1 2020 s. 455-486)

(BOA, Ev-d-13011-25, 57, 83, 122, 129, 137; BOA, Ev-d-26251-004); Şehidiye Medresesi (BOA, Ev-d-24508-004) şeklinde yazılmıştır.

Medresenin tarihlendirilmesinde de sorun vardır. Anıtsal portalinde büyük bir kısmı dökülmüş olan vakfiyeden günümüzde yeterli bir şekilde çıkarım yapılamamıştır. Kâtip Ferdi ve Nejat Göyünç'e göre medrese Melik Nasreddin Artuk Arslan tarafından (1201-1239) yaptırılmıştır (Kâtip Ferdi; 2006, s. 19; Göyünç, 1969, s. 115).

Sauvaget ve Albert Gabriel ise portaldeki vakfiyeye göre medresenin Artuk Arslan'ın oğlu Melik Said Necmeddin Gazi b. Artuk Arslan (1239-1260) tarafından yaptırıldığını kabul etmektedirler (Gabriel, 2014, s. 247, Kitabe no: 13; Altun, 1971, s. 84).

Aptullah Kuran, medreseyi XIII. yüzyılın ilk yarısına vermektedir (Kuran, 1969, s. 36).

Metin Sözen ise portaldeki vakfiyeye dayanarak medresenin 1239-1260 yılları arasında Necmeddin Gazi tarafından yaptırıldığını iddia etmektedir (Sözen, 1972, s. 142).

Ancak vakfiyede "Sultan Şehid Melik Mansur Artuk Arslan'ın türbesinin bakımı için birtakım gelirlerin vakfedilmesinin zikredilmesi bu yapının en azından Melik Nasireddin Artuk Arslan (1201-1239) döneminde var olduğunu göstermesi açısından önemlidir (Karaçam, 2012, s. 7173).⁸

Şehidiye Medresemizin Giriş Kapısındaki Kitabelerin Değerlendirmesi

⁷ Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/1 2020 s. 455-486, TÜRKİYE

⁸ Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/1 2020 s. 455-486, TÜRKİY

Şehidiye Medresesi vakfıye kitabesinden genel görünüm.⁹

Efendimiz, Emirü'l-Mü'minin yardımcısı, Artuk oğlu İlgazi oğlu Temürtaş oğlu Alpı oğlu İlgazi oğlu Artuk Arslan oğlu Sultan Melik Sa'id Necmü'd-dünya ve'd-din Gazi –Allah ona yardımını artırsın mülkünü ve ikbalini, dünyada ve ahirette yüceliğini daim kılsın- Bu mübarek medresenin vakfının yazılmasını emretti. İmaratin ihtiyaçları ve Sultan Şehid Melik Mansûr'un meşheddeki türbesinde bulunan son ferrâşlaratertip üzere Kurân okuyanlara, şer'i ilimler ile uğraşanlara, tahsil gören ve orada iştilgal eden medrese talebelerine, kurrâ, sufilere (?).....

1. Mardin dağı yakınındaki bağın tamamı,
2. Ma'şer vadisinde diye bilinen değirmen evi ve onun müştemilatının tamamı,
3. Ma'şer vadisinde Yamâkiyye diye bilen değirmen evinin tamamı,
4. Mardin dağında Büveyd diye bilinen değirmen evinin tamamı, Keferu Rammân'da, hamamın,

⁹ Kaynak: ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409)YÜKSEK LİSANS TEZİHÜSEYİN KARACAM

5. Düneysir'de694 Hadfiyye(?) diye bilinen iki bahçenin tamamı, onlara bitişik hanın tamamı,
6. Harzem'deki 695 boyahane dükkanının tamamı,
7. Medrese önündeki Süknâ696 diye zikredilen evin tamamı, 'nın tamamı.....,
8. Harzem vadisinde ziraat (alanlarının) , üzerindeki değirmen evi ve müştemilatının tamamının 4/3'ünün tamamı, Harezmi vadisindeki değirmen evinin tamamının 3/2'sinin tamamı, mezkur medresedeki 'nın tamamı,
9. Mardin sahrasındaki bağının yarısının tamamı, Mardin'de Tell Kabân'daki "العراق" yarısının tamamı, birbirine bitişik iki hamamın tamamı, diye bilinen değirmenin tamamı, ındaki değirmenin gelirleriyle birlikte 3/1'nin tamamı, mezkur medresenin minaresi (?)....., efendimiz Sultan Melik Sa'id Necmü'd-dünya ve'd-din'in yaptırdığı, mezkur medresenin doğusundaki marangozlar çarşısının başındaki 16 dükkanın tamamı.....,meşhed.....12 dükkanın 3/1'nin tamamı..... Şeyh ...'nın türbesinde Kurân-ı Mecid'in okunmasını, , üzere her gece ve sabah Kurân ,iki mabeden biri olan Şafîi mabedine sarf edilmesi (?) için her ay 40 dirhem, medresede meşgul olan , ona hizmet için düzenlemiş meşhed(?) bu..... Mardin rıtlının tamamı, nazırın gördüğü lüzum üzerezikredilen , her ayın ortasında 14 dirhem ve her gün yarım rıtl eklemek, her gün yarım rıtl eklemek ferrâşın hepsi içingünde yarım rıtl eklemekdirhem 10.....her ay 10 dirhem..... 10 dirhem, yarım rıtl.....10 dirhem, 8 (?) fincan buğday , mübarek Ramazan'da 1000 gümüş dirhem sayılması.¹⁰

¹⁰ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

Kitabede herhangi bir tarih bulunmasa da metin içinde geçmekte olan “el-Melikü’s-Sa’îd Necmüd’d-dünya ve’din’ unvan ve lakabından, bu kitabenin Nâsirüddin Artuk Arslan’ın oğlu Necmüddin I. Gazi dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Yine kitabede medrese ve caminin yapımına ilişkin bir ibare bulunmayıp, Sultan Şehid Melik Mansûr Artuk Arslan’ın türbesinin⁷⁰⁰ bakımı için birtakım gelirlerin vakfedilmiş olması, bu medresenin daha önceden mevcut olduğunu göstermesi nedeniyle önemlidir. Buradan hareketle, medresenin bânisinin Nâsirüddin Artuk Arslan olduğunu ve oğlu Necmüddin I. Gazi zamanında medrese ve müştemilatına vakfedilen gelirlerin kitabesinin yazdırılmış olabileceğini söylemek mümkündür.

Vakıf kitabesine göre Şehidiye Medresesi ve müştemilatının bakım masrafları ile müderris, kurrâ, ferrâş (temizlikçi) gibi görevliler ve medresede eğitim gören talebelerin masraflarının karşılanmasına vakfedilen gelir kaynaklarını, personel miktarının daha önce incelenen Hatuniye Medresesinin (K. 27) vakıf gelirlerine oranla oldukça fazla olması dikkati çekmektedir.

Bu durumun vâkıfın zenginliği ve hayırseverliğinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Öte yandan vakfiyede, gelirlerin sayılmasının ardından medresede görevli kişilere verilecek günlük yiyeceklerin miktarı ve aylık alacakları maaşlar da ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır. Caminin iki bölümünden Şafîiler için ayrılan kısmı için aylık 40 dirhemin yanı sıra, ne için tahsis edildiği okunamayan bir kalemde de Ramazan ayında harcanmak üzere 1000 gümüş dirhemin sarf edilmesi istenmiştir.¹¹

¹¹ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

Kitabenin kapı alınlığında yer alan bölümünün durumu
(metin içinde B)

XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerinde de kaydına rastlanan vakfın, Ramazan 924 (Eylül 1518) tahririnde giderlerinin tamamını 16 kişiden oluşan kendi personeli ve 4 kişiden oluşan Şeyh Mahmûd-ı Türkî Mescidi ve Reyhânî Mescidinin personel maaşlarının oluşturduğu görülmektedir. **(Tahrir defterindeki bilgiden hareketle, vakıf kitabesinde Kurân-ı Kerim okunması istenilen fakat adı tam olarak okunamayan şeyh türbesinin, Şeyh Mahmûd-ı Türkî'ye ait olduğu düşünülebilir.)**

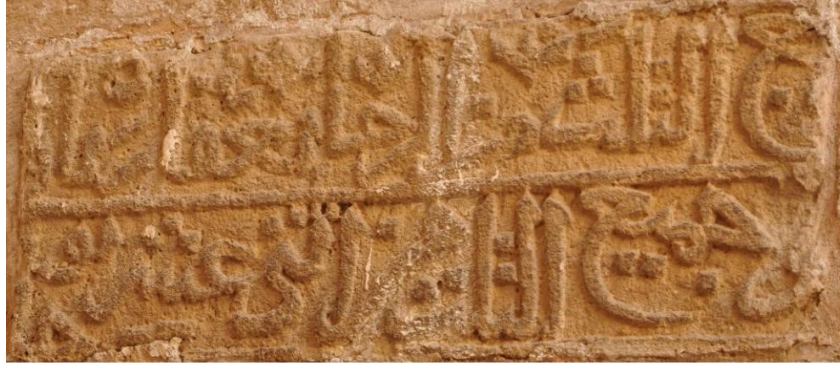
Vakıf kitabesi ile tahrir defterlerindeki gelirler karşılaştırıldığında ise, vakıf kitabesinde geçen yer ve değirmen isimlerinin neredeyse tamamının, tahrirlerde isimlerinin bulunmaması dikkati çekmektedir.

Bunlardan sadece Harzem'in ismi geçmekle beraber, kitabede bir boyahane ve iki değirmenin vakfedildiği bölgeden, tahrir defterine bir bağ vakıf geliri olarak kaydedilmiştir. Bu durumun söz konusu vakıf yerlerinin zaman içinde harap olmasından veya adlarının değişmesinden kaynaklanmış olması muhtemeldir. Tahrirdeki gelir kaynaklarının vakfiyedekilerden daha fazla olması ise, daha sonra bu vakfa yeni gelir kaynaklarının vakfedildiğini göstermektedir. Öte yandan XVI. yüzyılda farklı tarihlerde yapılan dört tahrire göre vakfın toplam geliri 86.941 akçe olup, vakıf faaliyetlerine daha sonraki

dönemlerde devam etmiş ve XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar varlığını sürdürmüştür.¹²

Kitabenin güney duvarındaki bölümünün durumu (metin içinde C)

Giriş kapısının kuzey duvarında bulunan kitabe parçası (metin içinde A)

Tarihi boyunca fazla müdahale görmüş ve orijinal durumundan çok şey kaybetmiştir; bir kısmı bugün cami olarak kullanılmaktadır. Mardin Artuklu Hükümdarı II. Kutbüddin İlgazi'nin saltanatı sırasında (1176-1184) annesi Sitti Raziyye tarafından yaptırılmış ve vakfiyesi 602 (1206) yılında kible cephesine kazdırılmıştır. Kutbüddin İlgazi'nin de bu medreseye

¹² ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

gömülü olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Nitekim mihraplı ana eyvanın doğusunda tromplu kubbe ile örtülü ve mihraplı türbe mekânında iki sanduka bulunmaktadır. Türbedeki taş işçiliği ana eyvandaki gibi dikkat çekicidir.

İki eyvanlı ve revaklı avlusu iki katlı bir medrese olarak düzenlenen yapı esas itibariyle son derecede olgun bir plan şeması arzeder. Günümüzde ana eyvanın batısındaki odadan geçilen dolaylı bir girişe sahiptir. Vakfiye kitâbesi de dahil olmak üzere beton bir ara kat ve balkonlar eklenmiş olan bu bölümden, ana eyvanın arkasındaki revakı içine alacak biçimde bir duvar çekilerek bu kısımlar mescide çevrilmiştir. Gerek ana eyvandaki gerekse türbedeki ince bir taş işçiliği sergileyen mihraplar da çeşitli boyalarla kaplanmış durumdadır. Bütün bu müdahale ve değişikliklere rağmen yapı Anadolu'nun en erken tarihli iki katlı, revaklı avlusunun üzeri açık, iki eyvanlı medresesi olarak mimarlık tarihi içindeki özel yerini korumaktadır. Kâtib Ferdî, *Mardin Mülûk-i Artukiyye Târihi* (nşr. Ali Emîrî), İstanbul 1331, s. 22. Gabriel, *Voyages*, s. 27.¹³

Mardin Hatuniye Medresesi Vakfiyesi

Hatuniye Medresesi Vakfiye Kitabesi

Metnin Tercümesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Âlim, âdil, dinin yardımcısı, İslam'ın yücesi, Müslümanların meliki, kâfir ve dinden dönenleri yok eden, sınır boylarının pehlivanı,

¹³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatuniye-medresesi--mardin> Müellif Ara Atun

semalar yücesi, Emirü'l-Mü'minîn'in destekçisi olan, Artuk oğlu İlgazi oğlu Temürtaş oğlu Alpı oğlu İlgazi oğlu efendimiz Diyâr-ı Bekr Şâhı, Sultan, Melikü'l-Mansûr, Ebu'l-Muzaffer Artuk Arslan, bu mübarek Hatuniye Medresesine

Şâfîî talebelere (fukahâ eğitim?) ve icazet (verilmesi için), selefi olan es-Saîd (Yavlak Arslan) tarafından vakfedilen cihetlerin isimlerinin yazılmasını emretti - Allah onları rahmetiyle sulasın ve onlardan razı olsun.

Resim 1-2 Şehidiye Medresesi 2023 tarihi itibarıyla

Hatuniye Medresesi

Kitabesinde adı Hatuniye olarak geçmekle birlikte halk

arasında kurucusuna nispetle Sitti Radviyye (Radaviyye) adıyla da bilinen yapı Mardin'in Gül mahallesindedir.

(Bu cihetler:) medresenin kible (güney) tarafındaki hamamın tamamı (Medresenin hemen güneyinde bulunan hamam, Radviyye (Savur Kapı Hamamı ismiyle günümüze kadar gelmiştir.) Mardin'in doğusunda Benâbîl diye bilinen masbağa (boyahane) / masna'a (atölye) ve oranın Hüseyic adıyla bilinen mezarı, Mardin mülhakatından Nakrû'l-Kehf olarak bilinen yerleşim yeri (medârî) Sözlükte köy kasaba benzeri yerleşim yeri onlamına gelmektedir.

Mardin şehrinde Mor Hisâs/Hassâs manastırı (İsminden de anlaşılacağı üzere bir Süryani manastırı ve çevresini içine alan bu bölgenin, günümüzde nereye tekabül ettiği tam olarak belirlenmemiştir. Artuk Arslan'ın selefi ve ağabeyi olan Hüsameddin Yavlak Arslan tarafından medreseye vakfedildiği, Artuk Arslan'ın bu vakfiyenin yazılması emrini vermiş oldu kitabeden öğrenilen bir başka bilgidir. Ancak kitabede Yavlak Arslan'ın ismi doğrudan verilmemiş ve ona selefi es-sa'id şeklinde atıf yapılmıştır.

Kitabeye göre medrese Şafîî talebelerin eğitimi ve icazeti için vakfedilmiş olup, diğer mezheplerden öğrencilere eğitim verilip verilmediği, kitabenin bu bölümünün okunamayacak derecede tahrip olmasından dolayı anlamamaktadır. Ancak medresede Hanefî müderrislerin de eğitim vermesi kuvvetle muhtemeldir. Keza Artukluların daha önce kurdukları medreselerde mensubu oldukları Hanefî mezhebinden müderrisler görevlendirdikleri gibi, Şafîî mezhebine mensup müderrisleri de atadıkları görülmektedir. Mardin Ulu Camisi vakfiyesine medresede eğitim verecek müderrislerin Hanefî ve Şafîî olmaları şartı koyulmuştur.¹⁴

Yine Hısnı Keyfa Artuklu meliki Kutbeddin II. Sökman,

¹⁴ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 ilgili dip notlar.

Âmid 'de yaptırdığı Mesudiye Medresesini de dört mezhep fakihlerinin tedrisi için vakfetmiştir.

Kitabede dikkati çeken bir diğer unsur, Artuk Arslan için burada, Kızıltepe Ulu Camisi kitabesine nazaran daha şaşalı unvan ve sıfatlar kullanılmış olmasıdır. Keza vakfiyede, paralarında da görülen “el-Melikü'l-Mansur’ unvanının yanı sıra, birçok övgü sıfatı ve “Sultan’ unvanı da yer almaktadır.¹⁵

Yine H. 599 (1202-3) tarihli sikkelerinde bulunan “Meliku Diyâr-ı Bekr’ unvanı da, kitabede “Şahu Diyâr-ı Bekr’ şeklinde kullanılmıştır.¹⁶

Öte yandan Hatuniye Medresesi vakfı Artuklular’dan Osmanlı’ya intikal etmiş olup, tahrir defterlerinde kaydı tutulmuştur.¹⁷ Osmanlıların bu bölgedeki ilk tahriri olan Ramazan 924 (Eylül 1518)¹⁸ Tarihli tahririne göre vakfın gelirleri gayrimenkul kiralari,

İki köyün ve bir mezranın malikâne hisselerinden oluşmaktadır. Vakıf yedi kişiden oluşan personel kadrosuna sahip olup, gelirlerin büyük bir kısmı maaş olarak bu kişilere verilmiş, bir kısmı da öğrenci ve levazımat harcamaları için ayrılmıştır.¹⁹

Kitabedeki bilgilerle XVI. yüzyıl tahrir kayıtları karşılaştırıldığında medrese vakfının gelir kaynaklarından Benâbil Boyahanesinin etrafında oluşan yerleşimden dolayı Benâbil Köyüne dönüştüğü, onun mezrası olan Hüseyc’ten

¹⁵ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 ilgili dip notlar.

¹⁶ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 ilgili dip notlar.

¹⁷ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 ilgili dip notlar.

¹⁸ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 ilgili dip notlar

¹⁹ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 ilgili dip notlar

bahsedilmediği, Radviyye Hamamının aynen geçtiği, Mor Hisâs Manastırının adının ise bulunmadığı görülmektedir.²⁰

Yine kitabede Nakrû'l-Kehf adıyla geçen “medârî”, Ramazan 924 (Eylül 1518) tahririnde mezra olarak kaydedilmiştir. Ayrıca ismi vakfiye kitabesinde bulunmayan Deyrû'l-Zağferan²¹ Aynı tahrirde mezra, H. 930 (1523-4) tahririnde ise köy olarak vakfin gelirleri arasında kaydedilmiştir. XVI. yüzyılda farklı yıllarda yapılan dört tahrire göre vakfin gelirleri toplam 40,456 akçedir²² Vakıf, faaliyetlerine daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiş ve bu durumunu XX. yüzyılın ortalarına kadar sürdürmüştür.²³

Taşa yazılmış vakfiyelere rağmen ve Ayasofya için kılıç hakkı gerekçesi ile yeri göğü inletenler,

Anadolu'nun Fethi ile Bizans'tan alınan mülklerin üzerinde bulunan ibadethaneleri tabi olan gayrimüslimlere, kullanım amaçlı vermiş olduğunu görmezden gelerek

(2011 yılında Vakıflar Kanunu'na geçici 11. Maddenin eklenmesiyle, 2003 ve 2008 yıllarında atılan adımlara bir yenisi eklenerek Cemaat Vakıflarının el konulan mallarının iadesi, iadesi yapılamayan mallar içinse tazminat ödenmesinin yolunu açan önemli bir adım atılmıştır. 5737 sayılı vakıflar kanunu'nda belirtildiği üzere Cemaat vakıfları “vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın 2762 sayılı vakıflar kanunu gereğince tüzel kişilik kazanmış, mensupları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Türkiye'deki gayrimüslim cemaatlere ait vakıfları” kapsamaktadır. Bu tanım doğrultusunda; Türkiye'deki

²⁰ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 ilgili dip notlar

²¹ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 ilgili dip notlar

²² ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 ilgili dip notlar

²³ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012 ilgili dip notlar

Bulgar, Ermeni, Gürcü, keldani, Rum, Süryani ve Yahudi cemaatlerine ait 165 vakıf bulunmaktadır.)

Özellikle Mardin’de Sultan Alparslan’a ve torunları Artuklular için bir zulümdür. Artuklu Vakıfları talan edilirken, Artuklu vakıflarına ait mülklerin el değıştirmesi vicdanları sızlatmalıdır.

Kitabenin başlangıç kısmı

Vakfiye Kitabesinde aşınmadan dolayı okunmayan ve vâkıfın gelirlerinden birinin isminin geçtiği bölümünde XVI. Yüz yıl Osmanlı tahrirlerinde vakıf gelirlerinden biri olarak görülen Dayrı’l-Zafaran’ın adının bulunduğu kesin olmamakla birlikte her taşın altından Süryani izi koymakta mahir G. Akyüz Deyrülzafaran Manastırı’nın ismini Tarihi, Mardin 1998 adlı kitabına koymas ı çok manidar.

Kitabenin orta kısmı

Kitabenin son kısmı²⁴

Özellikle G. Akyüz vakfedilen mülkün Süryanilere ait olduğunu idda etmesi eşyanın tabiatına aykırıdır. Artukluların dedesi Anadolu Fatihî Sultan Alparslan tarafından,

Bizans'tan kılıç hakkı olarak alınmış olduğunu göz

²⁴ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

önüne alması gerekmektedir.

Bizans yönetimin Süryanilere söz konusu dönemde her türlü, zulmü reva gördüğü gerçeğini dönemin Süryani müellifleri tarafından kayıt altına alınmıştır.

Artuklular bölgede, sağlanan can ve mal güvenliği ile vergi avantajları sonucu, Artuklu yönetimi altında yaşamak üzere gelen Müslüman olmayan tabilere kullanım amacı ile tahsis edilen alanların geçici kullanım amaçlıdır.

Mansur Nasıruddin Artuk Arslan Tarafından Vakfedilen Diğer Eserleri

Kızıltepe Ulu Cami ve Medresesi

Kızıltepe Ulucamii. Eski adı Düneysir olan Kızıltepe'de yer almaktadır. Kitâbesine göre Mardin Artuklularından Yavlak (Yoluk) Arslan (1184-1200) tarafından yaptırılmaya başlanmış, onun ölümü üzerine kardeşi Ebü'l-Feth Artuk Arslan tarafından 601 (1204-1205) yılında tamamlanmıştır. XIX. yüzyılda yeni yerleşim merkezi Koçhisar'ın uzağında kaldığından terkedilmiş, zamanla duvar taşları sökülerek yakındaki köylere götürülmüş, XX. yüzyıla harabe halinde gelmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1967-1976 yıllarında tamir ettirdiği harim kısmı büyük ölçüde kurtarılmış, ancak avlu etrafındaki yapılarla kazı sırasında ortaya çıkarılan minarelerin kaideleri temel seviyesinde bırakılmıştır.

Yapının duvar ve destek elemanlarında kesme taş, örtü sisteminde tuğla kullanılmıştır. Hacminin iki buçuk katı genişliğindeki dikdörtgen avluya beş kapıdan girilmektedir. Bitki motifi çerçeveleriyle doğu kapısı tamir öncesine kadar ulaşabilmişse de batı kapısı tamamıyla tahrip edilmiştir. Diğer üç kapıdan önce avlu etrafındaki mekânlara, ardından avluya geçilmektedir. Korunmuş kuzey duvarındaki izlerden avluyu çeviren mekânların iki katlı olduğu, bu

mekânların medrese veya han şeklinde kullanıldığı tahmin edilmektedir; günümüze kadar temeller ve kuzeybatıda ikinci kata çıkılan merdivenin iki basamağı gelebilmiştir. Köşelerde kare kesitli iki minare kaidesi mevcuttur. Avlunun ortasındaki havuz veya şadırvandan da hiçbir iz kalmamıştır. Avlunun dış duvarları kuzeyden altı, diğer yanlardan dörder payanda ile desteklenmiş, aynı sistem harim kısmında devam ettirilerek yapıya bir kale görünümü verilmiştir.

Korunmuş avluya bakan cephesi yedi kapı ve iki mihrap nişiyle hareketlendirilmiştir. Kuzeydoğu köşesinde avluyla ilişkili duvar izleri ve üstten cami mahfiline bağlanan bir kapı bulunmaktadır. Kaval silmeli dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alan taçkapı, iki renkli taşla dokuz dilimli kemer başta olmak üzere değişik formlarda işlenmiş kemer sistemleriyle donatılmıştır. Eski resimlerinde iç kemerle kapının düz atkı taşı arasında görülen örgülü küfî kitâbenin parçaları bugün kaybolmuştur. Taçkapının iki yanındaki mihraplardan batıdaki mukarnas başlıklı sütunçeli ve mukarnas kavsaralı, doğudaki sade ve süslemesizdir; etrafı ise yuvarlak geçmelerle süslenmiştir. Yan kapılar arasındaki boşluklarda kemer seviyesine kadar yükselen ve üstte düğümlü rozet yapan antrölak motifli bezemeler mevcuttur.

Ayrıca mihrap nişleriyle kapı kemerleri arasına sekizgen yıldız formu kabartma rozetler işlenmiştir. Yan kapılar yuvarlak geçmeli süslemelerle çevrelenmiştir ve sivri kemerlere sahiptir. Mihrap nişlerinin yanındaki kapıların kemerleri dilimli olarak düzenlenmiş, yapının doğu ve batı cepheleri de süslemesiz olup üçer duvar payandası ile desteklenmiştir. Kible duvarında dokuz destek payandası ile mihrap önü kubbeli mekânın iki yanından harime geçilen birer kapı bulunmaktadır. Kuzeydeki kapıda olduğu gibi etrafı silmelerle çevrilen ve yuvarlak geçme motifleriyle süslenen bu kapılar onarımdan önce taşla örülerek, onarımdan sonra da

demir parmaklıklarla geçiše kapatılmıştır. Harim yan cephelerden üçer, kible duvarından dört pencereyle aydınlatılmaktadır.

Korunmuş mekânı, taş örgülü iki pâyeye dizisi ve sivri kemerlerle mihraba paralel üç nefi ayrılmış, üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Mihrap önünde iki nefi kesen yüksek kasnaklı oval bir kubbe yer almaktadır. Üç dilimli ve mukarnas dolgulu, değişik süslemelere sahip, sivri kemerli trompların üzerinde kubbe geçişini onaltıgene tamamlayan yine mukarnas dizili köşe elemanları mevcuttur. Kubbe eteğinde bir dizi, kasnakta ise dört pencere açılmıştır. Büyük bölümü yıkılan kubbe ve tonozlar yenilenmesi, tamamlanmıştır. Zengin süslemeli taş mihrabın etrafı tromplara kadar yükselen kaval silmelerle çevrilip kademeli kuşaklarla sarılmıştır. Benzeri olmayan bu çok ünlü mihrap nişe doğru daralan iki kademeli sütunçe ve kemerlerle hareketlendirilmiştir. Mukarnas başlıklı sütunçelerin üst kısımlarında nesihle yazılmış âyet kitâbeleri, altta geometrik örgü motifleri yer almaktadır. Etrafı kaval silmelerle çevrilen yarım daire planlı mihrap nişinin alt bölümünde yıldızlardan çıkan geçme motifli geometrik kompozisyon hâkimdir.

Üst bölümün ortasında kaval silmeyle yuvarlak kemerli sathî bir niş daha meydana getirilmiştir. Dört tarafta kitâbe kuşağı, iki yanında geometrik motifli geniş dikdörtgen çerçeve bulunan sathî nişin içine burmalı sütunçeli yeni bir niş işlenmiştir. Ortada zincirle asılmış bir kandil motifi vardır. Aradaki boşluklar ince işlemeli bitki motifleri ve rozetlerle dolgulanmıştır. Nişin üzerini istiridye yivli bir kavsara çevirmektedir. Yedi dilimli dış kemerde tarih kitâbesi mevcuttur.

Diyarbakır ve Mardin ulucamilerinde görülen iki katlı revaklı avlulu düzenleme Kızıltepe Ulucamii'nde de gerçekleştirilmiştir. Taçkapısı, mihrap önü kubbesi ve zengin süslemeli mihrabı ile orta mekâna dikkati çekme çabasına rağmen harimdeki mekân bütünlüğü

bozulmamıştır. Ayrıca avlunun iki köşesinden yükselen çifte minaresiyle kubbe ve kasnağındaki aydınlatma sistemi Osmanlı sanatındaki klasik uygulamaya bir basamak teşkil etmektedir.²⁵

Yukarıda bu cami ile ilgili bilgiler verilmiş olup ayrıca, aynı dönemde bu alan üzerinde bir medresenin olduğu ve bu medreseye ait rasathaneden günümüz tabiri ile gözlem evinden ve kulesinden bahsedecek olursak bu kule 1949 yılına kadar ayakta kaldı ancak yanında yapılan binanın temelleri yerinden oynattığı için yıkılmıştı. Yerine yapılan kule aslına uygun olmadığı aşağıdaki resimden anlaşılmaktadır.

Mansur Nariddin Artuk Aslan inşa edilen Dunaysır Külliyesi onca vakfedilen envale rağmen ihmal edilmesi, kaderine terk edilmesi kabul edilemez. Gayrimüslim vakıflarına gösterilen özen ve yasal düzenlemelerin Artuklu Vakıflarına ve kanunlara aykırı şekilde el değiştirmelerin önüne geçecek yasal düzenlemelerin yapılması Türk eserlerinin geleceğe taşınmasını sağlayacaktır.

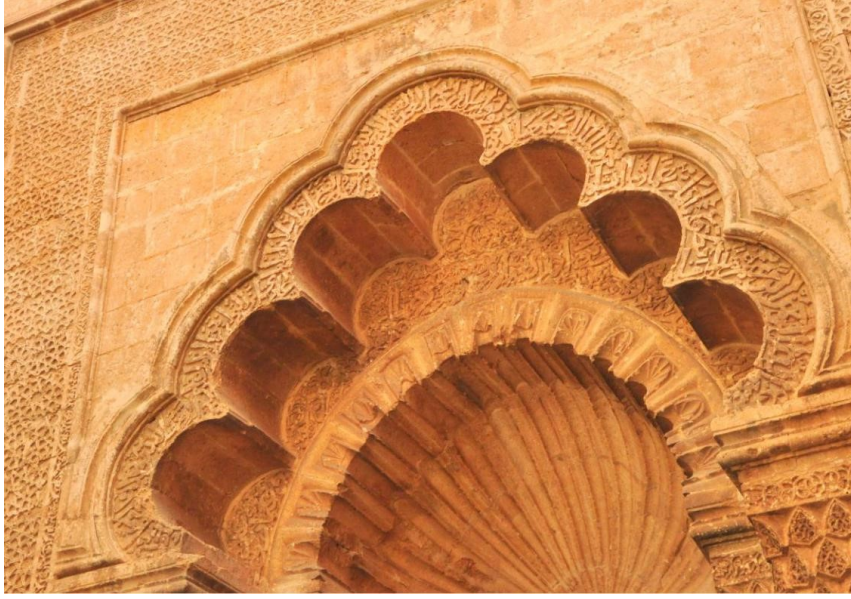
²⁵ İslam Ansiklopedisi Müellif Abduselam Ulucam

Kızıltepe Ulu Camisi mihrabından genel görünüm

Mihrap üzerinde bulunan metnin tercümesi

Rahman ve Rahim olan Allahı'nın adıyla. Bu, Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç fakir kul, Artuk oğlu İlgazi oğlu Temürtaş oğlu Alpi oğlu İlgazi oğlu Ebu'l-Feth Artuk Arslan'ın -Allah onu(n yaptığı) kabul etsin- kardeşi Hüsâmüddin Melikü's-Saîd Yavlak Arslan'ın -Allah ona rahmet etsin.- inşa ettiği imaretin (caminin) tamamlanmasına gönüllü olduğu şeydir. Ve bu, 601 yılının Muharrem'in de (Ağustos-Eylül 1204)

Mihraptaki dilimli kemer üzerinde bulunan inşa kitabesi

Nâsırüddin Artuk Arslan dönemine ait ilk kitabedir ve Artuklu kitabeleri içinde bir melik tarafından başlatılan yapının halefi tarafından tamamlanmış olduğu bilgisini veren tek kitabe olması bakımından önemlidir. Kitabeye göre, ilk olarak Yavlak Arslan döneminde yapımına başlanan cami, kardeşi Artuk Arslan tarafından Muharrem 601 (Ağustos-Eylül 1204) senesinde tamamlanmıştır.

Ayrıca bu tarih Artuk Arslan'ın beyliğin yönetimini elinde bulunduran Nizamüddin Alpkuş ile onun kölesi Lu'lu'yü bizzat öldürerek, onların vesâyetinden kurtulduğu ve idareyi fiilen ele aldığı yıldır (İbnü'l-Esîr, XI, s. 402-403; Ebu'l-Ferec, II, s. 434-435; Turan; *Doğu Anadolu*, s. 194).²⁶

Kitabede Artuk Arslan için sadece "Ebu'l-Feth' künyesi zikredilmiş olup, herhangi bir unvan ve övgü sıfatı kullanılmamakta, aksine son derece mütevazı bir şekilde

²⁶ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

ondan “Allah’ın rahmetine muhtaç fakir kul’ olarak bahsedilmektedir⁶⁶². Buna karşılık ağabeyi Yavlak Arslan’ın kitabede “el-Melikü’s-Saîd’ unvanıyla anılması, Artuk Arslan’ın mütevazı bir şekilde ona karşı duyduğu sevgi ve saygıyı göstermektedir. Nitekim kitabede caminin ilk bânisi olarak ağabeyi Yavlak Arslan’ın ismini yazdırmış olması gösterdiği vefanın ve muhabbetin bir başka tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnşa Kitabesinin başlangıç kısmı

Artuk Arslan’ın bastırılmış olduğu sikkelerde kendisinin “Nâsirüddin’ lakabı ile “Melikü’l-Mansûr’ unvanını kullanmış olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sikkeler, o dönem Mardin Artuklularının içinde bulunduğu siyasî durum hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Nitekim H. 598-620 (1201-2 - 1223-4) yılları arasında bastırıldığı paralarda kendisinin sırasıyla Eyyûbî hükümdarları Melik Zâhir, Melik Âdil, Melik Kâmil’e tâbi olduğunu gördüğümüz Artuk Arslan,

H. 623-626 (1226 – 1228-9) tarihli paralarında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâüddin Keykubad’ın ismini koyarak onu metbû

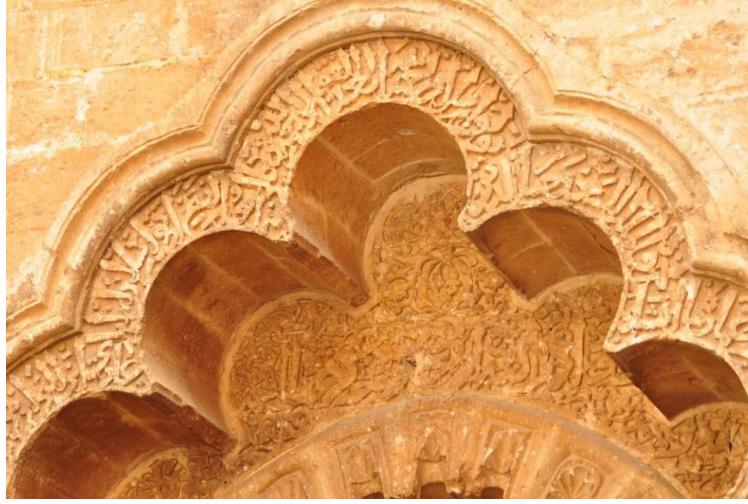
tanımıştır. Sultana tabî olduğu H. 626 (1228-9) yılı içinde Eyyûbî Melik Kâmil'in ismini tekrar paralarına koyan Artuklu Meliki, H. 631 (1233-4) senesine kadar ona bağlı kalmış.

H. 632-633 (1234-5 – 1235-6) yıllarında darp edilen sikkelere I. Keykubad'ın ismini koyarak tekrar Selçuklara tâbi olmuştur.

H. 634 (1236-7) senesinde ise Eyyûbî Melik Kâmil'in ismini tekrar metbû olarak sikkesine koyduran Artuk Arslan, aynı sene içerisinde bastırdığı bir başka sikkede I. Keykûbad'ın, ismi geçmektedir.

H. 637 (1239-40) yılına kadar bastırdığı paralarda da II. Gıyâsüddin Keyhüsrev'in ismini metbû olarak zikretmek suretiyle, ölümüne kadar Türkiye Selçukluları'na tâbi kalmıştır. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere Mardin Artuklular ülkesi, dönemin iki büyük devleti olan Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîler arasında bir mücadele sahası olmuş ve Artuk Arslan bu mücadelenin arasında adeta sıkışıp kalmıştır. Böyle bir durumda varlığını sürdürebilmek için bu iki devlet arasında bir denge politikası izlemekten başka çaresi bulunmayan Artuklu Meliki, yaklaşık 38 senelik saltanatı boyunca sadece H. 598 (1201-2), H. 626 (1228-9) ve H. 628 (1230-1) yıllarında bastırdığı sikkelerde yalnız kendi ismini kullanabilmiştir (Sadi S. Kucur, "Eyyûbî ve Türkiye Selçuklu Devletleri Arasında Bir Mardin Artuklu Hükümdarı: Artuk Arslan ve Bastırdığı Sikkeler", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu* (25-27 Ekim 2007, Mardin)'nda sunulan tebliğin yayınlanmamış metni.²⁷

²⁷ *Artukoğulları Sikkeleri*, s. 99-112; Spengler-Sayles, *a.g.e.*, s. 117-155; Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a*, s. 45-49, 101-104, 137-138; a.mlf, "Eyyûbîler", s. 22-23; Turan, *Doğu Anadolu*, s. 195-199; a.mlf, *Selçuklular Zamanında*, s. 400-403 Uymaz, *a.g.e.*, s. 70-79; M. Suat Bal, "Anadolu'da Siyasi Birliğin Kurulması Yönüyle Türkiye Selçuklu-Artuklu Devletleri İlişkileri" *Artuklular*, I, s. 84-88

İnşa Kitabesinin orta kısmı

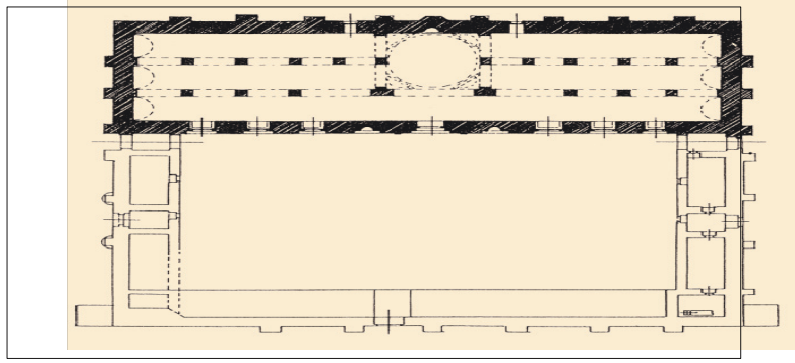

İnşa kitabesinin son kısmı

Kızıltepe Ulucami, Türk-İslam sanatının geldiği noktayı göstermesi bakımından önemlidir.²⁸

²⁸ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

Kızıltepe Ulucamii'nin planı

Kızıltepe Ulucam'nin Planı

Kızıltepe Camii küliyesi içinde bulunan Medreseden geriye kalan aslına uygun yapılmayan gözlem evi

Döneme ait başka bir eser Harzem Taceddin Mesud Medresesi

Mardin'in Kızıltepe İlçesinin 8 kilometre kuzey doğusunda, Zerkan/Zergan Çayı kenarında yer alan Harzem, günümüzde Kızıltepe İlçesine bağlı bir köy olup, Ziyaret Köy adıyla bilinmektedir. Eski adı Armazon olan ve Roma-Sasani mücadelelerinde ismi bu dönemin kaynaklarında geçen Harzem

adı, Amazon'un Süryani ağzına uydurulmuş şeklidir ve İslam kaynaklarından da bu adla geçmektedir.

Harzem'in geçmişi eskilere gitmesine rağmen XII. yüzyıla kadar İslâm kaynaklarında adı geçmemekle birlikte, asıl gelişimini Mardin Artukluları döneminde gerçekleştirmiştir. Artuklu hâkimiyeti altında, Roma dönemindeki askerî işlevinin dışında bir yer olarak kullanıldığı anlaşılan Harzem ile ilgili olarak kaynaklar, Artuklu meliklerinin saraylarının bulunduğu ve kışları geçirmek için bu beldeye geldikleri bilgisini vermektedir.²⁹

Harzem Taceddin Mesud Medresesi

Harzem Taceddin Mesud Medresesi 1211 yılından inşa edilen bu tarihi yapının günümüzde de halen işlevini sürdürdüğü ve ziyaretçiler tarafından rağbet görmektedir.

Mardin Kızıltepe ilçesinin yaklaşık 8 km. kuzey doğusundaki Zerkan Suyu üzerinde bulunan Ziyaret Köyü (Harzem)de. ("Şeyh Tâci" olarak da bilinmektedir. Medrese hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gabriel, Voyages, s. 53-54; Kuran, Anadolu Medreseleri, s. 30-33; Altun, Artuklu Devri Türk Mimarisi, s. 161-166; Sözen, Anadolu Medreseleri, s. 111-115; İlter, a.g.m. , s. 204-205. Ayrıca medrese girişinin hemen önünde kitabesi bulunmayan Artuklular dönemine ait bir köprü yer almaktadır. Bu köprünün de medreseyle aynı dönemde inşa edildiği düşünülmektedir (İrfan Yıldız -Erkan Koç "Mardin'in Kızıltepe İlçesindeki Artuklu Dönemi Köprüleri

Tâcüddin Mesud Medresesi kitabesi

²⁹ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

Tâcüddin Mesud Medresesi inşa kitabesi detay.

Metnin Tercümesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu, Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç fakir kul, Abdullah oğlu Tâcüddin Mesud en-Nâsirî el-Hür el-Habeşî'nin yapılmasına gönüllü olduğu ve (böylece) Allah'a yakınlaştığı şeydir. -Allah onu(n yaptığı) kabul etsin.- Ve bu, âlim, adil, (Allah tarafından) teyid olunmuş, muzaffer, dinin ve dünyanın yardımcısı, Emirü'l-Mü'minîn'in destekçisi olan Melik, Artuk oğlu İlğazi oğlu Temürtaş oğlu Alpı oğlu İlğazi oğlu efendimiz Melikü'l-Mansûr Artuk Arslan'ın -Allah ona yardımını artırsın- devletinde 608 yılının Muharrem'inde (Haziran-Temmuz 1211) (oldu). Ve Allah bana yeter.³⁰

Değerlendirme: Mezkûr kitabeye göre medrese, Nâsirüddin Artuk Arslan'ın kölesi Tâcüddin Mesûd tarafından yaptırılmıştır. Hakkında buradakinden başka herhangi bir bilgi bulunmayan Tâcüddin Mesud'un, kitabede geçen "el-Habeşî" ve "el-Hür"

³⁰ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

sıfatlarından kendisinin Habeşistanlı olduğu ve âzat edildiği anlaşılmaktadır. Yine kitabede Artuk Arslan'ın "Nâsireddin lakabını kendi sıfatları arasında "en-Nâsırî" şeklinde kısaltarak kullanan Tâcüddin Mesud, bununla Melik'in hizmetkârı olduğuna atıfta bulunmuştur. Artuk Arslan için kullanılan sıfat ve unvanlar ise, daha önceki kitabelerinde geçmekte olanlar ile aynıdır.

Bununla birlikte Tâcüddin Mesud'un mezarının bulunduğu türbe odasında da bir takım kitabe parçaları mevcuttur (R.102). J. Sauvaget, bu parçaların yaklaşık 10 m. uzunluğunda ve iki satır olduğunu, bu parçalarda "min a'mâli Mârdîn' ibaresinin sürekli tekrarından da, bunun bir vakfiye kitabesi olabileceğini yazmıştır. Medreseyi inceleyen A. Kuran ise, bu ibarenin yazılı olduğu kitabe parçalarının civardaki harap binalardan sökülüp buraya getirilen yazılı taşlardan meydana geldiğini belirtmektedir.³¹

Günümüzde mevcut kitabe parçaları, J. Sauvaget'ın verdiği ölçülerden çok daha küçük olup, "min a'mâli Mârdîn' ibaresine rastlanılmamakta ve gelişi güzel bir şekilde yerleştirilip üstü boyanan, harflerin eksik ve yarım olduğu, hatta bazılarının ters konulduğu bir takım yazılı taş parçaları olarak yer almaktadır. Kitabe parçalarından birkaç kelime seçilebilmekteyse de, bunlar parçaların ne ihtiva ettiği hakkında herhangi bir ipucu vermemektedir. Öte yandan parçalardaki yazı stillerinin aynı olması bunların A.Kuran'ın belirttiği üzere

³¹ ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

farklı yerlerden getirilme ihtimalini zayıflatmakta ve bu parçaların aynı kitabeye ait olduğu izlenimini yaratmaktadır.³²

Türbe odası duvarında bulunan kitabe parçaları

Değerlendirme

Mansuriye(Yalımköy)de Mansur Nasreddin Artuk Aslan, döneminde imar edildiği için bu bölgee adı verildi. Bu gün yeni şehirin kurulduğu Mansuriye, özellikle 1950 yılından sonra kadastro çalışmaları yapılırken, ehli vukuf (Bilirkişi) menfaat karşılığı talan edilen vakıf arazileri üzerinde şehir kurulmuş. Artuklu Belediyesi bu inşaat faaliyetlerinden topladığı vergi ve harçların küçük bir kısmı bile Melik Mensur Artuk Arslan tarafından sonsuza kadar yaşatılmasını istediği cammi ve medreselerin aslına uygun ihya edilmesi, işgal edilmiş olan eklentilerin istimlak edilmesi farzdır. 2014 yılında Emlak Vergisi Kanununda yapılan değişiklik ile kültür varlıkları katkı payı kavramı, kültür varlıklarını korumak ve asıllarına uygun şekilde restore etmek için belediye sınırları içindeki gayrimenkullerden alınan emlak vergisinin %10'unu ifade eder.

İsmi Mansur Nasreddin Artuk Arslan'dan alan ve Mansuriye(Yalım Köy) döneminde yapılan, yapıların, cammi, medrese, vb sonsuza kadar yaşatılması için vakfettiği bağlık bahçelik irat getirecek mülkleri arasındadır. Mardin'de özellikle kadastro çalışmaları yapıldığı dönemlerde, ehliyetsiz ve bilgisiz güya Elhi Vukuf bugünkü adı ile bilirkişilerin menfaat karşılığı ikrarları ile özel mülkiyete geçen bu köy yapılan imar düzenlemeleri ile yeni şehrin önemli bir alanı olarak binlerce konuta dönüşmüştür.

³² ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012

Başta Artuklu Belediyesi olmak üzere Mardin'in Büyükşehir hudutları içindeki tüm belediyelerin, Emlak Vergisine ek olarak tahsil etmiş oldukları Kültür varlıkları katkı payını Mansur Nasreddin Artuk Arslan tesis ettiği eserlere tahsis edilmesi, Kültür Turizimi gelirlerinin artmasına ve halkın refahına vesile olacaktır.

Mansur Nasreddin Artuk Arslan, bugün mevcut olan, Şehidiye cami-i şerifi ve bitişiğinde 80 odalı bir medrese yaptırmış. Bu cami ve medrese için tesis etmiş olduğu, vâkıfa çok miktarda emlak ve araziyi vakfetmiştir.

Caminin doğu tarafının yarısı bilinmeyen bir tarihte, düşman istilalarında yıkılmış olma ihtimali yüksek. Yıkılan bölüm mezarlık olarak kullanılmış olduğunu birinci imama aid büyük mihrabın şimdi kenarda kalmasından anlaşılmaktadır.

Güney yönünde iki nefli mescidin yer aldığı revaklı avlulu ve eyvanlı medrese şeması veren yapıdaki birçok değişiklik, onarım ve eklemelerle medresenin orijinal durumundan pek az şey kalmıştır. Yapının yıkılmış olan minaresi 1916/17 yıllarında Ermeni Mimar Serkis Lole tarafından iskele kullanılmadan inşa edilmiştir. Medresede en çok oynanmış olan yerlerden biri camidir. İki enine nefli ve ilk yapıldığında oldukça süslü bir cepheye sahip olduğu anlaşılan cami kısmı devamlı değişmiştir.

Medresenin batı tarafı büsbütün harab olarak arsa haline gildiğini Abdulgani Efendinin Mardin Tarihi kitabınının 59 sayfasında belirtilmiştir. Cami çeşmesinin suyunun üst tarafta yapılan evler tarafından yeni çeşmeler tesis edildiği için suyunun azaldığını, vakfedilen mülklerin düşük kiralar karşılığında istismara uğradığından bahsetmektedir. Ayrıca cami minberinin ceviz ağacından yapılmış olduğunu aradan uzun yıllar geçmesine rağmen göz kamaştıran bir güzellikte olduğunda bahsetmektedir.

